

Ur den skammen föddes lusten att bli diktare

Om Stig Dagerman

Stig Dagerman visste vad skam var, och kunde som få författare gestalta den med en ibland nästan outhärdlig skärpa. Men i hans verk är det inte skammen som lyfts fram av hans uttolkare, utan skulden. I Dagermans fall ligger en skam förborgad i själva det faktum att han som spädbarn övergavs av sin mor. I denna existentiella, ursprungliga skam, kretsar tillvaron kring frågan: Är jag i grunden älskad eller oälskad?

Det nyfödda, späda barnet söker sin moders blick. Och ögonen är själens spegel. Dessa avslöjar om där finns någon själ att spegla sig i eller om det är tomt. Spegeln kan också grumlans av ångest, avund, avsky, sorg, förtvivlan, hat eller likgiltighet. Med vilka ögon såg Stig Dagermans mor på honom den korta tid hon var hos honom? Hur såg farmodern, hon som kom i moderns ställe, på honom? Kunde hon undgå att se på honom med sorg, då hennes egen son nyligen dött? Var det Halvard som nyfödd hon såg och inte lille Stig? "... ty under den sommar som just gått hade hon förlorat en tjuugoårig son som burit detta namn", skriver Olof Lagercrantz i sin bok *Stig Dagerman*. Efter farmoderns önskemål döptes Stig även till Halvard.

Hela sin barndom väntar Stig på sin mamma:

Jag sätter mig vid grinden och tittar på kvinnorna som cyklar förbi i sina brokiga klänningar. Cyklar förbi ... Men jag vet att en gång ska en av dem bromsa in cykeln, hoppa av framför grinden och springa fram och lyfta upp mig. Det ska vara min mamma, henne som jag aldrig har sett. Man bara talar om henne ibland, hur hon kom till gården, födde mig en natt i potatisupptagningen (när man ändå har så mycket att göra!) och försvann efter fjorton dar. Hon tvättade sig i varmt

vatten varenda kväll och hela kroppen, det är det märkvärdiga man minns om henne. En del somrar ska hon alltid komma på cykel. Men sen blir det alltid bil. En sån där hög svart som ser ut som en stormhatt och har en skärm över vindrutan som ser ut som ögonlock. Men stannar det en bil nån gång är det bara en agent för symaskiner eller flugfångare eller råoljemotorer. Alla andra i världen har föräldrar. Jag har bara farföräldrar.

Dessförinnan har pojken Stig, som är full av hat, gjort något "förfärligt". Han har kastat sig på knä och förbannat solen och bett Gud att släcka den. Det är första gången han bett en bön och efteråt är han rädd och kan inte sova, övertygad om att en så brinnande bön måste gå i uppfyllelse. Att i detta sammanhang tala om moder sol är väl inte alltför långsökt men skulden torde lindras av att solen fortsätter att gå upp varje morgon. Skambördan däremot finns kvar; att hata är plågsamt och något man skäms för.

Det ovan citerade och refererade är hämtat från en av Dagermans tre självbiografiska texter, "Ett barns memoarer"¹.

Med tiden blev farmodern en förebild – kärleksfull, modig och med stor integritet. Hon var dotter till en fattig fiskare i socknen och hade gått sammanlagt sex veckor i skolan hos klockaren. Trots stor fattigdom hjälpte hon *alla* luffare som kom, skällde ut kaptenerna för att de red sönder sina djur och lät en dalmas stanna i två år för att han spelade fiol så bra. "Hon hade något så sällsynt som modet

1 Novellen publicerades 1948 i tidskriften *All världens berättare* och senare i bokform i bland annat *Nattens lekar. Samlade noveller och prosafragment* (2014).

att visa kärlek och när jag blev lite äldre och förståndigare gav hon mig en svindlande förnimmelse av vilken stor egenskap godheten kan vara, när den inte är hycklande, sentimental eller egenkär.”

Modern försvann tidigt, men hur var det med fadern? Återvänder med min undran till ”Ett barns memoarer” och julen 1928, när Stig fick en pilbåge av sin farfar och pilar med lindade spetsar för att han skulle kunna skjuta inomhus. Ibland fick han små björnar och leksaksbilar som man kunde dra upp. ”De kom från Stockholm och från pappa som jag aldrig hade sett och diktade om. Men när han en gång kom en sommar tyckte jag han var som alla andra stockholmare som brukade titta in för att vi hade så vacker utsikt.” Fadern var bergsprängare och efter två år i skolan i Älvkarleby flyttade Stig till honom i Stockholm och hans nya fru.

Skuggan av Mart

I sitt drama *Skuggan av Mart* gestaltar Dagerman hur en mor förnedrar sin son genom att ständigt jämföra honom med sin döde son – hjälten Mart. När den levande sonen, Gabriel, talar om sin feghet under kriget svarar honom modern, fru Angelica, med orden ”Du borde tåga, Gabriel. Du borde skämmas. Och med sin skam tiger man”.

Längre fram i pjäsen talar han om en gymnasist som har mördat sin mor och att det är hemskt att mörda, särskilt sin mor. ”Men för honom var det nödvändigt.” Detta föregriper dramats slut där Gabriel framför den döda modern, som han nyss skjutit där hon satt i sin fåtölj, provar en av Marts slipsar – en röd. Han granskar sen ingående sitt ansikte i spegeln och vänder sig till sin mor i en lång monolog där han bland annat säger:

Du förstår det är inte första gången jag står framför den här spegeln. Jo, på ett sätt är det första gången. Det är första gången jag står här utan hat. Alltså utan att hata mig själv. Men på den tiden lekte jag, förstår du. Du visste nog aldrig vad jag lekte för jag lekte bara när du var borta. Jag stod här och lekte ser du framför spegeln. Spegel, ropade jag som häxan du vet, har du någonsin sett något så vidrigt, så avskyvärt, så fränstötande, så motbjudande? Och så räckte jag ut tungan åt spegeln. Och så förvred jag munnen

till den värsta grimas jag förmådde.

Den existentiella skammen rymmer hemlöshet och självhat. I sin uppgörelse med den mördade modern talar Gabriel också om sina planer – som inte blivit av – på att översätta en bok om yrkessjukdomar. ”Älskarens yrkessjukdom till exempel: Vad skulle du kalla den? Att hata kvinnorna! Inte sant? Soldatens, då? Att hata sitt yrke förstås. Diktarens? Att hata sej själv.”

Det är i spegeln vi ovetandes söker svaren på frågorna om vårt livs begynnelse – om tiden före minnet och språket. Var jag efterlängtd eller önskad? Och det är framför spegeln som Gabriels självhat får utlopp. De ögon eller icke-ögon den ursprungliga modersgestalten såg på dig med har du införlivat och betraktar nu din spegelbild igenom. Efter mordet möter Gabriel för första gången sin spegelbild utan hat. Genom modernmordet har han befriat sig från självföraktet. Våldshandlingen förlöser det skammens raseri och den skammens vrede som genom åren lagrats och befriar honom från det själväckel som barndomens lekar framför spegeln var ett uttryck för.

Bränt barn

I Dagermans författarskap går ett stråk av längtan – längtan efter kärlek. Och han var klok nog att inte skämmas över denna längtan, i varje fall inte i följande rader ur *Bränt barn*: ”Varma och visa ligger de och ser upp i det vita taket, grannens golv där ett sjukt barn dansar. Visa ty vishet är att vara förälskad i att leva. Men dumhet är att skämmas över kärlek.”

Innan detta credo är texten marinerad i skam. Som när fadern för en stund glömmet att han är på sin hustrus begravning. ”Isande far skammen genom kroppen. Sin näsduk får han fram. Den är torr. Nu blir den våt av svett, av skammens svett.” Och när sonen Bengt inser att fadern bedragit den döda modern börjar han hata honom därför att den ”som bedrar en människa dödar henne långsamt. Ty utan trohet sjunker hon ju. Sjunker ner i sin skam, som är ett djupt kärr, och i sitt hat, som är ännu djupare.”

Återkommande skäms Bengt för fadern när dennes älskarinna är närvarande. ”Ofta talar han

Stig Dagerman

med mat i munnen så de inte kan höra vad han säger. Det tycker Bengt är mycket pinsamt. Han vill inte att fadern skall skämma ut sig inför Gun.” Och han minns hur han och fadern när folk var med fick skämmas för modern på badstränderna då hon hade för vana ”att skrämma vattnet, plaskande med sina tjocka ben och skrek åt det.”

Också romanens tillkomsthistoria har skam som drivkraft. Sommaren 1948 är Stig Dagerman på reportageuppdrag i norra Frankrike men ”hela landet låg slutet som en mussla och jag ägde ingen kniv” och han fick inget skrivet av det han åtagit sig och fått förskott för. Till slut blev räddningen flykten in i *Bränt barn*, ”där jag så länge det varade kunde vara oanträffbar för skam och missmod.” Även skulden finns med då han i den självbiografiska berättelsen ”Bröllopsbesvär och andra”² skriver att *Bränt barn* hade skrivits ”i stor ensamhet i ett låst rum i en soande fransk by och med en kontinent mellan författaren och dem han svikit”.

Skam och skuld är ideligen sammantvinnade hos Dagerman och svåra att skilja åt som när Bengt efter att ha slagit hunden ”kall av skam” släpar den

med sig uppför trapporna. ”Ty det värsta med att slå ett djur är att man inte kan be dem om förlåtelse.” Men det är inte skam som kan förlåtas, utan skuld. Inte sällan används skuld som försvar mot skam därför att skulden ger ett illusoriskt handlingsutrymme medan du inför skammen står hjälplös och vanmäktig. Ett litet barn överlever inte ensamt och anklagar sig själv när föräldrar sviker och övergrepp sker, för att därmed undgå utsattheten att ingen finns att skydda, trösta och hjälpa. I Dagermans författarskap har behovet av tröst en särskild lyskraft.

Skam kan döda och man kan dö av skam, vilket åtskilliga har vittnat om. I sin artikel ”Diktaren och samvetet” (1945) talar Dagerman om vad ”som kanske är alla nutidssocialisters dilemma, att varken försvar eller angrepp kan bli annat än symboliska, men ändå vara något som måste presteras för att man inte ska dö av skam.” Alla hans gestalter är ”potentiella mördare eller självmördare, på flykt i ångest och skräck, tyngda av oövervinnerliga skuld-känslor”, skriver Olof Lagercrantz. Men som jag uppfattar det också av skamkänslor där mord och självmord inte sällan är förenade.

Skammen måste älskas bort; den går inte att som skulden gottgöra, förlåta eller reparera. Och det för-

² Ingår i antologin *Vårt behov av tröst* (1955).

sta kärleksmötet mellan Bengt och hans blivande styvmor är utan skam. ”Genom att de är så lugna kan de utan skam berätta allting för varandra utan att det låter som bekännelser.” När de senare tagit sin tillflykt till hennes ö och ligger nakna på fallen i skenet från brasan är det första gången Bengt inte skäms för sin kropp. ”Det är därför att Gun säger att hans kropp är vacker.”

Bengts självmordsbrev handlar om ett land där man skäms för att leva. ”Betraktades det inte också skamligt att dö skulle många hellre göra det.” Det är de små hundarnas land men inte heller en stor hund kan undgå att skämmas för att leva. ”Därför gör jag det jag gör.” Efter uppvaknandet är Bengt lycklig. Det var inte för att dö han gjorde det, inte heller för att bli räddad, utan för att få frid. ”Men ögonblick av frid är korta. Alla andra ögonblick är mycket längre.” Detta vet kärleksparet ”mor och son” som i sina kärleksmöten lever som om det bara var då de levde.

Ett barns memoarer

Ur kärleksbesvikelsens tidiga erfarenheter växer framtida hinder för kärleken mellan vuxna, där sexualiteten är särskilt utsatt för skammens försvar och förvanskningar i form av kyla, svek, likgiltighet eller förakt. Det krävs mod att våga älska därför att kärleken gör oss sårbara – inte minst för skammen. Och inte vilken skam som helst utan den skam det innebär att vara oönskad, avvisad och oälskad. Men Stig Dagerman var också ett älskat barn och när han först förlorade sin farfar och några veckor senare sin farmor skriver han i ”Ett barns memoarer” att han aldrig trodde att han skulle kunna bära att de människor han lärt mest av och älskat mest var borta.

Farfar föll offer för ett av dessa meningslösa vansinnesdåd. En man i trakten hade fått en fix idé och en kväll väntade han med en kniv i syrenhäcken. Farfar skulle ut i hagen för att se till hästarna för natten. Det var redan mörkt och efter en stund hörde man honom skrika. När man kom ut låg han på rygg i gräset. Man hjälpte honom upp och han talade om att någon hade knivskurit honom och att gärningsmannen försvunnit över gårdsgårn. Det löjliga var att ingen trodde honom. Man antog att han hade blivit sparkad

av en häst och försökte intala honom det medan man hjälpte honom in i huset. Då blev han arg för sista gången i sitt liv och bad att själv få gå in eftersom han inte blev trodd. Och i mörkret gick han ensam med sin envishet och sina sjutton knivhugg ända fram till grinden. Där föll han. Några minuter senare var han död. Farmor dog några veckor senare av chocken.

In i det sista kämpade farfadern för sin integritet och värdighet. Han var tidigt faderlös, hade många syskon och när han äntligen fick den jord som han strävat och längtat efter var han femtiosex år. ”De första åren som också var mina första år var inte bra. Det var inte bara det illasinnande förtalet och tjuvnypen som alltid brukar komma en stursk nykomling till del. Det var fattigdomen som slog sina krokben för honom.” Och samma dag han kom hem från sin mors begravning hade hans unge son drunknat. Till sist var det reumatismen som ”vann”. Farfadern jämrade sig om nätterna, kunde knappt gå, blev bitter och misstänksam. ”Han skämdes över att inte kunna arbeta och ibland blev skammen hat.”

När mordet skedde var Stig inte längre där utan han var gymnasist i Stockholm:

Samma kväll jag fick veta om mordet gick jag till Stadsbiblioteket och försökte skriva en dikt till den dödes minne. Men det blev bara några ömkliga rader som jag slet sönder av skam. Men ur den skammen, ur den vanmakten och den sorgen föddes något som jag tror var lusten att bli diktare, det vill säga kunna tala om hur det känns att sörja, att ha varit älskad, att bli ensam.

Memoarerna avslutas med de första erfarenheterna av skammen över att bli refuserad och glädjen i att bli publicerad, vilken slutar med en förlust som slutgiltigt får honom att besluta sig för att bli författare:

Ett tag skrev jag dikter till Hela Världen. Men de kom aldrig in. Inte heller tillbaka. I skoltävlingarna hade jag större lycka och studentåret vann jag en veckas fjällvistelse för en novell, men resan slutade i en tragedi. Jag förlorade en mycket god vän och rumskamrat i en lavin. När jag kom tillbaka visste jag oåterkalleligt vad jag måste bli. Jag måste bli författare och jag visste vad jag måste skriva: Mina dödas bok.

Vårt behov av tröst

En artikel, ”Vårt behov av tröst är omätligt”, har fått ge namn åt den postuma antologin *Vårt behov av tröst* (1955) med merparten av Dagermans självbiografiska anteckningar, noveller, dikter och artiklar. I artikeln från 1952 skriver han:

Jag har varken ärvt en gud eller fast punkt på jorden, varifrån jag skulle kunna tilldraga mig en guds uppmärksamhet; jag har heller inte ärvt skeptikerns väl dolda raseri, rationalistens öken-sinne eller ateistens brinnande oskuld. Jag vågar därför inte kasta sten på henne som tror på ting, på vilka jag tvivlar eller på honom som dyrkar ett tvivel, som vore inte även det omgivet av mörker. Den stenen skulle träffa mig själv, ty om en sak är jag fast övertygad: att människans behov av tröst är omätligt.

Han talar också om en duell som fick utkämpas varje stund av hans liv. Det är en duell mellan de falska tröster, som endast ökar vanmakten och får hans förtvivlan att djupna, och de sanna tröster som leder honom mot den tillfälliga befrielsen. Men egentligen finns det för honom endast en sann och verklig tröst: ”den som låter mig veta att jag är en fri människa, en okränkbar individ, en inom mina gränser suverän person.”

Tydligare kan väl inte människans behov av värdighet uttryckas. Att uppfattas och respekteras som den man är – varken mer eller mindre. Och är inte den duell som Dagerman talar om och som utkämpas varje stund av hans liv också den inre kampen mellan den skam och det självförakt som blir följden när man underkastar sig den inre eller yttre förtryckaren och den upprättelse och värdighet som kommer sig av att gå till motangrepp, säga ifrån och sätta en gräns.

De falska trösterna lockar och viskar: ”Jag är din lust – älska alla! Jag är din talang – missbruka den såsom dig själv! Jag är din njutningslystnad – endast gourmeter leva! Jag är din ensamhet – förakta människorna! Jag är din dödslängtan – skär!”

Det enda författaren bryr sig om är det han aldrig får, ”bekräftelse på att mina ord rört vid världens hjärta”, vilket just är vad hans ord gjort och gör. Däremot verkar skammen ha fryst Stig Dagermans hjärta från att bli berört av världens bekräftelser.

Det handlar om den vita skammen; den skam som jag skildrar i boken *Rött och Vitt – om skam och skamlöshet* och som ödelägger och förlamar. Och som infinner sig vid övergrepp, intrång, miss-handel, tortyr, själamord och dödshot. I motsats till den röda skammen som värnar om och skyddar vårt inre liv och skapande genom att säga ifrån och sätta en gräns. Den röda skammen signalerar när vi är på väg att kränka vår egen eller andras integritet.

Inte minst *depressionen* präglas av vit skam – den förlorade självkänslan och *självaktningen*. Psykoanalytikern och depressionsforskaren Johan Beck-Friis säger i sin bok *När Orfeus vände sig om* att den förlorade självaktningen utgör en gemensam kärna hos deprimerade. Och att det är skammen som är den tändande gnistan i den depressiva processen.

När depressionen kommer blir Stig Dagerman ”slav” under den. Han skriver: ”depressionen har sju askar och i den sjunde ligger en kniv [...] Och jag tycker mig fatta, att självmordet är det enda beviset för människans frihet.” Med åren blev det många självmordsförsök. Och knivhot och knivdöd återkommer ständigt i Dagermans texter och det var ju genom flera knivhugg som hans älskade farfar blev mördad; indirekt även farmodern som dog av chocken. Efter dådet väcktes den skam han tror gjorde honom till diktare men frågan är om den inte också drev honom in i döden.

På vänners inrådan tas Stig Dagerman våren 1950 in på Karolinska sjukhusets psykiatriska klinik. Enligt Olof Lagercrantz säger han inte mycket till läkarna men övertygar dem om att han är svårt sjuk och att hjälp kanske inte finns:

Den djupa känslokölden var hans sjuka och det betydde också likgiltighet för det egna ödet, ovilja att bli hjälpt, ovilja att se. Det var just för att döden och känslösönnen hotade honom som han lidelsefullare än någon i sin generation predikade den fulla vakenheten, den isfria hamnen.

Nattens lekar

Jag nämnde tidigare att skam kan vara ett hinder för sexualiteten, men den inte enbart hindrar utan är i vissa sammanhang sexualiteten och dess ytt-ringar. Detta gestaltar Stig Dagerman i berättelsen ”Bon Soir” som ingår i novellsamlingen *Nattens*

lekar och som vibrerar av sexualskräck och äckel. Den femtonårige tidningspojken på Waxholmsbåten går in på herrtoaletten och kräks när det visar sig att diskerskan Greta, som bjudit in honom till sig för natten, ett par timmar innan blir häktad av sedlighetspolisen för en skamlig sjukdom. ”Kan det bli hur smutsigt som helst det här, tänker han och spolar”.

I ett självbiografiskt utkast i tredje person, daterat 13 juli 1950, talar Dagerman om sitt förvridna ”kärleksliv i barndomen och ungdomen”, där han säger sig vara beroende av förälskelsen men att ”ett ensidigt uppgående i en förbindelse” är livsfarligt och driver in honom i ”förtvivlan och dödstankar”. Insiktsfullt avslutas utkastet med att utan andlig och lekamlig disciplin, ”arbete och livsplanering faller Dagerman alltför lätt offer för livsfrätande krafter”.

Dagsedlar

Något som utmärker människor präglade av skam, förutom tillbakadragenhet, är själviakttagelse och självkritik. Edvard Ramström i redaktionen på *Arbetaren* vittnar om att Stig Dagerman när han efter några år återvände till tidningen var förändrad. Han var ”lika tyst, lika skygg, lika försynt och bortkommen i den hårda vardagsjargongen” som förut men den tidigare lättheten vid skrivmaskinen var borta. ”Hans självkritik kände inga gränser. Han höll på att spränga sig själv för den kortaste bokrecension.” 1952 skrev Stig Dagerman att han betraktade *Arbetarens* redaktion i Klarakvarteren som sin andliga födelseort och ett par veckor efter hans död revs huset.

Vid skuld är det som sagt försoning och gottgörelse som gäller för att befria sig, medan det vid skam är upprättelse och ett värdigt liv. I sina dagsverser, omkring ettusen trehundra femtio, utvecklade Dagerman efter hand sin kamp för värdighet och sitt uppror till stor konst. Dessa formades till tidsdokument vars spjutspetsar träffar rätt in i samtiden.

Första strofen från nyårsafton 1951 lyder:

Farväl

*Så går årets tåg för alltid. Amen.
Det är ingenting att göra åt.*

Men den som skäms får stå med skammen.

Och den som ärades, han far med ståt.

När Stig Dagermans sista dagsedel ”Varning för hunden!” trycktes natten till den 5 november 1954 var *Arbetarens* redaktion ännu ovetande om att han föregående natt tagit sitt liv. Den skrevs apropå att en fattigvårdsordförande i Värmland sagt att ”Nog är det ynkligt att folk som har understöd skall ha hund.” Första och sista strofen lyder:

Lagen har sina blottor.

Hund får de fattiga ha.

*De kunde väl skaffa sig råttor,
som är skattefria och bra.*

[...]

Något måste beslutas:

Hundarna skjuts! Inte sant?

*Nästa åtgärd: De fattiga skjutas,
så spar kommunen en slant.*

Efter Dagermans död trycktes, i boken *Dagsedlar*, ett urval dagsverser och gavs ut redan i början av december 1954. Den nionde december recenseras den av Bengt Holmqvist som menar att Dagermans ”nidvisor” behandlade hans reaktioner inför ”de mäktigas förräderi mot idealen och – öppna eller maskerade – förtryck av den enskilda människan, den offentliga humbugen, alla aktuella former av frasmakeri, falskt patos och kollektiv hysteri (vilken himmelsk dagsedel skulle han inte kunna skriva om vissa delar av sitt eget eftermäle!)”.

Den store kritikerns slutsats blir att Dagermans stridbara brukskonst saknar motstycke i den nyare litteraturen, särskilt stark är koncentrationen under de två sista åren. ”Engagemanget är detsamma, men hållningen är friare än förut; får man döma efter visorna blev Dagermans inre situation – i stort sett – inte sämre utan bättre mot slutet.”

Dagermans död

Bland Stig Dagermans efterlämnade papper finns följande rader ur ett kasserat utkast till en artikel skriven två år innan han gasade ihjäl sig i sitt garage:

Varje människa upplever en förfärlig stund, när livet tycks tröttna på henne och med en grimas

Idealisterna

Byteshandel med flyktingar var
en vanlig svensk affär under kriget.

*Vi skällde på krämarnationen,
den glupande engelska ön.
Självt var vi idealister
med sittplats nere i kön.
Vi räknade inte med pengar,
nej jädrar i slida och kniv.
Vi sålde blott ett par gånger
några fattiga människoliv.
Det var inte så mycket att räkna.
Ett yxhugg – och allting är slut.
Vi var ju idealister
i synnerhet uti vår trut.*

(4.6.1946)

Ett skepp kommer lastat

Sveabolaget säljer dödsbåtar
till judetransporter från Sverige.

*Ett skepp kommer lastat med ångestens ord
i mörker och vågskum begravet.
Ett skepp kommer lastat med judar ombord,
en flytande kista på havet.
Om det går under – vad mera och sen? –
och sjunker med rostiga plåtar.
Världen har gott om trasiga män
och gott om dåliga båtar.
Kolsvart är havet och framtidens hus,
men kväv det blödande skriet
och märk hur det springer en stråle ljus
ur kassorna på rederiet.*

(22.2.1947)

Ur *Dagsedlar* av Stig Dagerman

lämnar henne ensam i en tomhet, som inte ens rymmer viljan till död. Om den människan är målare förvandlas färgerna till meningslösa kemikalier och penslarna till sopborstar. Är hon författare löser orden upp sig i bokstäver och alfabetet blir en kyrkogård med tjugonio gravstenar, under vilken dikten ligger begravnen.

Jag minns hans död och jag växte upp ett par kvarter ifrån Åsögatan 157 där Stig Dagerman bodde med fadern, styvmödrer och styvbror tills han gifte sig. Liksom han sov jag i köket och gjorde mina läxor vid köksbordet där radion för det mesta stod på. Särskilt lyssnade jag efter Stig Dagerman, hans röst drog mig till sig, den gav trygghet; även hans uppläsning av kortnovellen "Att döda ett barn" samma år jag började skolan. Det var inte fattbart när han i fjärde klass gasade ihjäl sig i sitt garage.

I mitt barndomshem fanns *en* tidning och det var *Vi*. Undrar om elvaåringen läste "Människan som skall dö", nr 3, 1955, och "Människan som älskar", nr 14–15, 1955. När jag nu läser dessa texter önskar jag att barnet inte hade läst dem, men säker är jag inte – tvärtom.

I den förstnämnda frågar sig Stig Dagerman om

döden för djuret är en skam det söker dölja när det söker upp ensliga platser eller en fest där det är enda gästen. "För människan som skall dö är döden ingen skam utan ett hedersuppdrag, hämtat ur hennes egen hand." Här utgör döden den slutgiltiga upprättelsen: "Inom en timme dyrkas hon av pressen, inom två av radion och inom tolv timmar skall hela världen ligga för hennes fötter. Ja, hennes makt är så enorm att inte ens Gud ett ögonblick når henne." I den andra artikeln garanteras världens bestånd av att kärleken är omöjlig.

I "Vårt behov av tröst är omätligt" säger Stig Dagerman att han saknar tro men Gud finns ändå med i hans författarskap; inte minst i romanfragmentet *Tusen år hos Gud*. Här finner jag möjliga tolkningar av Dagermans existentiella grundkonflikt – det uteblivna ögonmötet. Det nyfödda, späda barnet söker sin moder eller någon annan, som möter med kärleksfulla ogrumlade ögon. Hur mycket uppskattning, framgång och kärlek vederbörande än får, ligger ständigt övertygelsen att i själva verket kan ingen älska en, på lur.

ELSE-BRITT KJELLQVIST